

BOZZAY RÉKA

Debreceni diákok hollandiai egyetemjárása a kora újkorban

1622 őszén Tilly csapati feldúlták Heidelberget,¹ azt a várost és egyetemet, ahol a 16–17. század fordulóján különösen nagy számban fordultak meg magyarországi protestáns, elsősorban kálvinista diákok.² A város eleste első pillantásra talán katonai-politikai eseménynek tűnik, mégis ez a momentum komoly hatással bírt a magyar protestáns peregrináció irányának megváltozására. A hollandiai egyetemek – a 17. század első évtizedeiben Franeker és Leiden – jó szívvel fogadták be a magyar peregrinusokat, nem utolsósorban Szenci Molnár Albert közbenjárásának köszönhetően, aki átélve Heidelberg pusztulását, maga is Hollandiába menekült és barátságot kötött a leideni egyetem vezetésével, Franekerben pedig Sibrandus Lubbertus (kb. 1555–1625) professzorral, aki 1624-től az egyetem rektori tisztségét is betöltötte. Szenci mindkét város egyetemén igyekezett előkészíteni a magyarok felvételét.³ Erőfeszítéseit siker koronázta, hiszen 1623-tól kezdve 1795-ig folyamatosan találunk magyarokat a hollandiai egyetemeken – Franekerben és Leidenen kívül még Utrechtben, Groningenben és Harderwijkben – és illusztris iskolákban – Deventerben és Amszterdamban. A debreceniek hollandiai egyetemjárásának kezdete, a többi magyarországi diákhoz hasonlóan, 1623-ban kezdődött.⁴ Ezt megelőzően mindössze hat emberről tudunk csak a holland

¹SZABÓ ANDRÁS: A heidelbergi egyetem levéltárának magyar vonatkozású iratai (1560–1622). „Nem süllyed az emberiség!” *Album Amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Főszerk.: JANKOVICS JÓZSEF. Bp., 2007. 1414.

²Erről bővebben: HELTAI, JÁNOS: Die Heidelberger Peregrination calvinistischer Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen 1597–1621. *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Szerk.: FATA, MÁRTA–KURUCZ, GYÖRGY–SCHINDLING, ANTON. Stuttgart, 2006. 65–68.

³EREDICS, PÉTER: *Ungarische Studenten und ihre Übersetzungen aus dem Niederländischen ins Ungarische in der Frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main, 2008. 28–31.

⁴Az első magyar regisztráció Corvinus Mihálytól származik, aki 1623. január 12-én Leidenbe iratkozott be. RIEU, W. N. DU: *Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae, MDLXXV–MDCCCLXXV: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula's*. 's-Gravenhage, 1875. (A továbbiakban ALB) 165., Szepsi Korocz Gáspárt és Dobrai Gáti Bálintot 1623. április 23-án Franekerben találjuk. FOCKEMA, ANDREAE S. J. és MEIJER, TH. J.: *Album studiosorum Academiae Franekerensis (1585-1811, 1816-1844)*. Franeker, 1968. (A továbbiakban ASAF I) 2006., ASAF I 2007. Az első két debreceni, Tejfalvi Csiba Márton és Mezölaki Miklós, 1623. augusztus 27-én két másik diákkal együtt szintén Franekerbe iratkozott be. ASAF I 2050., ASAF I 2051.

egyetemen,⁵ ám ők nem debreceniek voltak. A hollandiai peregrináció 1623-as tömeges megindulásától kezdve közel kétszáz éven keresztül a debreceniek is igen szép számmal vették ki részüket az egyetemjárásból, Hollandiában a kora újkorban utolsóként beiratkozó magyar diák is történetesen debreceni volt, 1795-ben regisztrált Groningenben Pákozdy Mihály.⁶

Kik voltak a Hollandiában tanult debreceni diákok? A kérdés egyszerűnek tűnik, a megválaszolása mégis nehézségbe ütközik. A kora újkori forrásaink sajnos nem biztosítanak mindig pontos adatokat a diákok személyazonosságának megállapításához. Elsődleges forrásaink természetesen a beiratkozási listák, mind Hollandiából, mind itthonról. Ezek a listák sajnos gyakran hiányosak, mivel nem mindenki regisztrált, aki tényleg hallgatója is volt az egyetemnek. Ennek oka, hogy nem minden egyetem rendelkezett az egyetemi polgároknak járó kiváltságokkal. Itt meg kell említenünk az önálló akadémiái bíróság, adómentes sör-, bor- és dohányvásárlás jogának biztosítását az egyetemi polgárok számára,⁷ Harderwijkben ezen kívül még az egyetemi polgárok vámmentesen szállíthattak be a városba és onnan ki árut, illetve ők maguk is vámmentesen utazhattak a városba, valamint a katonák elszállásolása alól is mentességet élveztek.⁸ Ennek következtében Utrechtben a magyarországi diákok nem is érezték szükségét a beiratkozásnak, így az ottani hallgatókat illetően egyéb, elsősorban más egyetemi, városi illetve tartományi forrásokat is be kellett vonni a kutatásba. A többi egyetem esetében is igaz, hogy a szenátus, vagy az egyetemi gondnokok aktái is nagyon sok hasznos információval szolgálnak a diákok kilétére és egyetemi életére vonatkozóan. A beiratkozási listák mellett léteztek ún. jelenléti listák (recensielijst) is, amiket a beiratkozási évet követően minden évben, amíg a diák az egyetemen tartózkodott, alá kellett írnia, csak így maradhatott ugyanis egyetemi polgár és részesülhetett az egyetemi privilégiumokban. Ilyen listák az 1650-es évektől kezdve szinte hiánytalanul megvannak Leidenben⁹ és Harderwijkben,¹⁰ viszont Groningenben¹¹

⁵Szilvásújfalvi Anderkó Imre, Felckeman Péter, Listius Ferenc, Uppy Jakab, Rasorius Makkai István, Szilágyi János. BOZZAY RÉKA-LADÁNYI SÁNDOR: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*. Bp., 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15. k.). 41., 218.

⁶SZÖGI LÁSZLÓ: *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919*. Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 3. k. Bp., 2000. 1873.

⁷Erről részletesen ld. Leiden: MOLHUYSEN, P.C.: *De voorrechten der Leidsche Universiteit. Mededelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen, afdeeling letterkunde*. Deel 58. serie B. No. 1, Amsterdam, 1924.; Groningen: VEN, FOSKEA VAN DER: 'Groningse Loskoppen' *Academierechtspraak in Groningen. Onderwijs en onderzoek: studie en wetenschap aan de academie van Groningen in de 17e en 18e eeuw*. Szerk.: HUUSSEN, A. H. JR. Hilversum, 2003. 243.

⁸DUINKERKEN, J.: *De plaats van de Gelderse Universiteit in de Harderwijkse samenleving. Het Gelders Athene. Bijdragen tot de geschiedenis van de Gelderse universiteit in Harderwijk (1648–1811)*. Szerk.: BOTS, J.A.H. et al. Hilversum, 2000. 42–43.

⁹Universiteit Leiden I. Archief van den Senaat A2. 31–167. Recensielijsten (1650–1796).

¹⁰Harderwijk: Gelders Archief (A továbbiakban GldA) 0013 Academie te Harderwijk, 2.2.2.139. Liber recensorum, examenrooster, 1650–1753.

csak a 18. század néhány évéből ismeretesek. Ezek a listák fontos információval szolgálnak arról is, hogy ki mennyi időt töltött el az egyetemen, kiiratkozás az egyeteméről ugyanis nem volt.

A nyomtatott és a levéltári források alapján 2997 magyarországi diák regisztrációját sikerült megállapítani a kora újkorban,¹² 1623-tól 1795-ig pedig 2991-et. Ez a szám nem tekinthető véglegesnek, hiszen további források bevonása a kutatásba még tovább növelhetik a létszámadatokat, de a nagyságrendet mégis jól tükrözi. A regisztráció nem a peregrinációban résztvevő diákok létszámát jelenti, hanem a beiratkozások összességét. Egy diák gyakran több egyetemen is megfordult, ezeknek a hallgatóknak az aránya az összes regisztráció 30%-a.

A debreceni forrásaink közül ki kell emelni a 2013-ban napvilágot látott Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában című két kötetes munkát,¹³ melynek diáknévsora és névmutatója nagy segítséget jelentett a diákok azonosításában. Külön meg kell említenünk Bakóczi János adattári gyűjteményét is, mely a főiskolai növendékek névsora mellett rengeteg hasznos adalékot közöl a diákok külföldi tanulmányaira és későbbi élete alakulására vonatkozóan is.¹⁴ A hollandiai és a debreceni forrásokat összevetve 942 hollandiai regisztrációról lehetett megállapítani, hogy az debrecenitől származik, vagyis az összes beiratkozás majdnem 31,5%-a. Ez nem kevés szám, tekintve, hogy Debrecen mellett Sárospatak, Pápa és az erdélyi kollégiumok (Nagyvárad a Debreceni Kollégiumba történt beolvadása előtt, a kolozsvári református és unitárius kollégiumok, Gyulafehérvár/Nagyenyed, illetve Marosvásárhely) is küldtek hallgatókat.

A debreceni kollégiumnak országos beiskolázási köre volt,¹⁵ így nem meglepő, hogy szinte az ország egész területéről kerültek ki peregrinusok, noha 522 esetben semmit sem sikerült megállapítani a Hollandiában járt diákok pontos származási helyéről. Akikről mégis rendelkezünk információval, tudjuk, hogy közöttük voltak Vas, Tolna és Veszprém megyéből származók is, vagy ha kelet felé tekintünk, Marosszékből vagy Háromszékből is, a legtöbben mégis Biharból, azon belül is Debrecenből származtak.¹⁶ A képet bizonyosan nagyban árnyalná, ha az összes diák származási helyéről megbízhatóbb adataink lennének.

Debreceniek valamennyi hollandiai felsőoktatási intézményben megfordultak, ahova magyar és erdélyi diákok is beiratkoztak. Jól megfigyelhető, hogy az összes beiratkozással összehasonlítva a debreceniek regisztrációja is követi

¹¹Groningen: Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven (A továbbiakban RGCGA), Toegangnummer 46. Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit 2.1.1.3.46. 'Recensielijsten', lijsten van opnieuw ingeschreven studenten, 1765–1807.

¹²BOZZAY–LADÁNYI: i. m. adattár alapján sikerült a létszámot megállapítani.

¹³Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában I–II. Szerk. Szabadi István. Debrecen, 2013.

¹⁴Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (A továbbiakban TtREKL), II. 28. Bakóczi János adattári gyűjteménye 1536–1980.

¹⁵BARCSA JÁNOS: *A Debreceni Kollégium és partikulái*. Debrecen, 1905.

¹⁶Vas: Öri P. Péter Tolna: Nagy György, Veszprém: Kalmár György, Marosszék: Marosvásárhelyi Szűcs János, Háromszék: Gidófalvi Csulak János, Bihar: Debreceni Balyik János. BOZZAY–LADÁNYI: i. m., 193., 119., 111., 48., 51., 50.

a magyar trendeket, vagyis a legtöbben Franekerben tanulnak (1233-ból 402 debreceni), ezt követi Utrecht (740-ből 287 debreceni), Leidenben 655-ből 137-en debreceniek, Groningenben 283-ból 95-en, Harderwijk és Deventer esetében megfordul a sorrend: Deventerben 27-ből 9, Harderwijkben 38-ból 5 debreceni. Amszterdamban ekkor még csak illusztris iskola működött, a kora újkorból nincsenek pontos beiratkozási adataink, forrásunk a diákok album amicorum. Ebből tudjuk, hogy 22 ott megfordult magyarból 7 volt debreceni. Különösen kiemelném Utrechtet, mivel itt arányaiban nagy a debreceni létszám. Ennek oka lehetett a 18. században az a sokrétű támogatás, amit a város, a tartomány és egy magánszemély alapítványa biztosított. Hasonló finansziális oka lehet a leideni alacsony létszámnak, ugyanis a 18. században az egyetem teológusképző kollégiumában, a Staten College-ben csak erdélyiek kaptak ösztöndíjas helyeket, így a pataki és debreceni diákok létszáma igencsak visszaesett.

A tanulmányaikat illetően sem tértek el a debreceniek szakválasztásai a magyar tendenciáktól. Bár 502 esetben nincsen feltüntetve a tanult szak, a legtöbben, 417-en teológiát hallgattak első szakként és második szakként még négyen választották ugyanezt; orvosnak első szakként 11-en, másodikként még hárman tanultak; első helyen filozófiát 9 ember választott, másodikként még 23 diák. Jogot ketten, keleti nyelvet 1 ember tanult. Olyan esetekben, amikor a beiratkozáskor nem tüntették fel a szakot, segíthetnek a disputációk témái a hallgatók tanulmányait illetően. 61 teológiai disputációról tudunk olyan hallgató esetében, akinek hivatalosan nem ismerjük a választott szakját. Öten filozófiából, heten orvostudományból disputáltak, feltételezhetjük, hogy ebben az irányban végezték tanulmányaikat is.¹⁷

A diákoknak kiutazásuk előtt különféle papírokat kellett beszerezniük és természetesen pénzt kellett gyűjteniük. A külföldi tanulmányokat a Magyar Királyságban a 17. században semmiféle törvény nem szabályozta, egyedül 1609-ből ismerünk egy törvényt, mely olyan személyekre vonatkozott, akik haszonból vagy zsoldért utaztak külföldre, nekik kiutazásuk előtt királyi engedélyre volt szükségük.¹⁸

A Rákóczi-szabadságharc idején debreceni és pataki diákok útlevelet és gyakran pénzt is kaptak a fejedelemtől.¹⁹ A szabadságharc leverése után Magyarországon is azok a szabályozások voltak érvényesek, melyek Erdélyben is a diákok kiutazását befolyásolták: így 1725-től útlevel-kötelezettséget vezettek be, mely a debreceni diákokat is érintette.²⁰

A Hollandiában megfordult debreceni diákok többsége teológiát tanult, ezért félő volt, hogy a hollandiai kálvini egyházban megjelenő, a Magyarországon elfogadott ortodoxiától eltérő újítások a Tiszántúlra is megtalálják az utat a diákokon

¹⁷ Az adatok a BOZZAY–LADÁNYI adattárból származnak.

¹⁸ KLEIN GÁSPÁR: *Az állami protestáns egyetem eszméje a Habsburgok alatt a XVIII. és XIX. században*. Debrecen, 1930. 360–361.

¹⁹ LADÁNYI SÁNDOR: A sárospataki és debreceni kollégium a Rákóczi-korban. *Rákóczi-tanulmányok*. Szerk.: R. VÁRKONYI ÁGNES, KÖPECZI BÉLA, HOPP LAJOS. Bp., 1980. 339–341.

²⁰ SZABÓ MIKLÓS: Erdélyi diákok külföldi egyetemjárása a XVI–XVIII. században. *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk. CSETRI ELEK, JAKÓ ZSIGMOND, SIPOS GÁBOR, TONK SÁNDOR. Bukarest, 1980. 162.

keresztül. A külföldi akadémiákról hazatérőket ezért vizsgálatnak vetették alá, a bűnösöket kiközösítették.²¹

Az egyik legsúlyosabb vád, amivel a Hollandiából, elsősorban Leidenből hazatérő diákokat illethették, az arminianizmus vádja volt. Jacobus Arminius (1560–1609) leideni professzor követőit az 1618-as dordrehti zsinaton felmentették hivatalukból, egyetemi állás betöltésére pedig alkalmatlannak nyilvánították őket.²² Mégis igen sok követőre találhattak nézetei a magyarok között is, mivel a 1631-ben a nyírbátori zsinat is foglalkozott az arminianizmus kérdésével.²³ A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltárban őrzik azt a formulát, melyet magyar diákok írtak alá, mielőtt külföldre utaztak volna, ebben tettek ígéretet arra, hogy a helvét hitvallással ellenkező mindenféle szektáktól, így az arminianizmustól is távol tartják magukat.²⁴ A helyzet viszont a szigorú szabályozás ellenére sem változott meg, legalábbis ezt bizonyítják az 1638. szeptember 23-án kelt debreceni zsinati határozatok.²⁵

A 18. századtól kezdve főleg a kollégiumok foglalkoztak a diákok peregrinációjával. 1750. január 21-én Debrecenben a professzorok olyan határozatot hoztak, hogy „a külföldi akadémiákra menendő ifjak itthoni iskolájuk professzoraitól

²¹BÍRÓ SÁNDOR, BUCSAY MIHÁLY, TÓTH ENDRE, VARGA ZOLTÁN: *A magyar református egyház története*. Bp., 1949. 29.

²²SPIJKER, W. VAN 'T – BRUIN, C.C. DE – FLORIJN, H. – MOERKERKEN, A. – NATZIJL, H.: *De Synode van Dordrecht in 1618 en 1619*. Den Hertog, 1987. 115.

²³„Ezentúl csak olyanok ajánlatnak a patrónusoknak, akik (...) a helvét hitvallással ellenkező mindenféle szektáktól, véleményektől pl. arminianizmustól óvakodnak” – TÓTH SÁMUEL: Adalékok a Tiszántúli Református Egyházkerület történetéhez, *Debreceni Protestáns Lap*, 1883, I. 41.

²⁴TIREKL I. 1. j. Külföldi akadémiákon tanult diákok iratai D.I. 1634. január 17-én: Vári N. Miklós, Fejérvári Mihály, Tarczali Bogdán Péter, Kismarjai Lukács, Decsi Péter, Marosvásárhelyi Szűcs János, Váczi János, Diószegi István, 1646. július 24-én: Komáromi Szvertán István, Pécsváradi B. Mihály, Szokolyai Anderkó István, Mátyosi Sartorius [Szabó] István, Székelyhidi Tofeusz Mihály, Szathmári Baka Péter, Lázár Szathmári Miklós, Kecskeméti Miklós, Debreceni Péter, Vári István, Szecsei B. János, Kisfalvi Tamás, Pankotai Ferenc, Zabola Miklós, Köleséri Mihály, Gönczi Mátyás, Nagyarsányi Jakab, 1649. május 3-án: Decsi Gáspár, Újvári István, Enyedi Fazekas János, 1648. május 27-én: Debreceni Hentes Mihály, 1648. május 29-én: Borsai Ferenc, Enyedi Sámuel, Szilágyi Tarpai András, Batizi Csormoly Gáspár, 1651. május 9-én: Szepsi Korocz András, Gidófalvi István, 1655. május 8-án: Pályi Mihály, 1656(?): Debreceni János.

²⁵„azon újítások megelőzése végett, a melyeket némely Angliában és Hollandiában összeesküdt – conspirati – magyar alumnusok akarnak az egyházba behozni. Ezentul a tiszáninneni és tuli akademikusok semmiféle egyházi hivatalba sem bocsátatnak mindaddig, még visszajövetelök után hitekről, tudományokról, keresztyéni magaviseletekről bizonyosságot nem tesznek s esküvessel s nevék adásával nem kötelezik magokat a következő feltételek megtartására.

A kisebb kánonok 5-dik cikke:

A hitágazatokban s a keresztyén vallás más alapjaiban, a szertartásokban, sákramentomokban, s a magyarországi egyházban régóta fenálló rendtartásokban, magánosan, saját tekintélyével sokak botránnyára és sérelmére senki változtatást vagy újítást tenni ne merészljen, hanem ha valamit megújítandónak tart, az egész egyház megegyezésével nyilvános zsinaton történjék az.” – TÓTH, i. m., I., 63.

bizonyítványt vigyenek”,²⁶ s még ugyanabban az évben az egyházkerületi jegyzőkönyvbe is beírták, hogy az „*Académiákra menők, a superintendenstől és tanároktól bizonyítványt mutassanak fel. Kiknek ilyen és erkölcsi bizonyítványaik nincsenek, nem alkalmazhatók egyházi szolgálatra.*”²⁷ Tíz évvel később ezt a határozatot újból megerősítették.²⁸ A debreceni professzorok félve attól, hogy diákjaik esetleg külföldön maradnak, 1750-ben Debrecenben a következő határozatot hozták: „*az alumnusok kézárással kötelezik magukat, hogy két évet kint töltenek; ha egyik–másikójukat ez időn belül visszaszólítja valamely tisztviselő hivatal, azt a professzoroknak hírül adják.*”²⁹

A külföldi tanulmányokért súlyos árat kellett fizetni.³⁰ A tudásvágy mégis sokakat bírt rá arra, hogy akár még pénzügyi fedezet nélkül is nekivágjon az útnak, és adósságokba keveredjen. Ezért a református egyház 17. századi zsinati határozatai között olvasunk arról, hogy a diákoknak adott pénzt csak tudományos célokra lehetett használni (Nyírbátor, 1631.),³¹ illetve külföldre csak olyanok utazhattak, akiknek pénzük és patrónusuk volt (Feketeardó, 1680.).³²

Kevesek tudták önerőből fedezni az utazás és a kinti tanulmányok árát, ezért a szükséges pénzt különféle forrásokból kellett előteremteni a peregrinusoknak. Néhány hazai kollégium külön kasszát létesített a költségek fedezésére. Ilyen volt Debrecenben a Bursa Sacra, melyből több Hollandiában is megfordult diák részesült.³³ Magánszemélyek is támogattak Debrecenben különböző kollégiumi alapokat, melyek diákok külföldi tanulmányait segítették. 1709-ben Szabó Szappanos Istvánné született Kocsi Kata végrendeletében egy csapó utcai ház eladásából származó pénz kamatait és készpénzben nyolcvan forintot adott a kollégiumnak azzal a feltétellel, hogy az összeget külföldön doktori címet szerző diáknak kell adni;³⁴ 1717-ben Báthori Szabó András 100 magyar forint kamatait hagyta a kollégiumra;³⁵ 1723-ban Telekesi Török István özvegye 1000 forint kamatát adta a peregrinációra stb.³⁶

Városoktól is lehetett pénzt kapni, Debrecen város tanácsától Medgyesi Pál 200 dukátot, 100 tallért, 100 forintot,³⁷ Laskói Lőrinc 50 tallért,³⁸ Tarczali Pál 25

²⁶TtREKL I. 3. d. Világi urak levelei. Ezt a határozatot 1759. január 17-én tartott egyházkerületi gyűlésen újból megerősítették.

²⁷TÓTH, i. m., II., 29.

²⁸Uo., 110.

²⁹TtREKL I. 3. d. Világi urak levelei 1731–1895.

³⁰RÁCZ ISTVÁN: *Az ország iskolája. A Debreceni Református Kollégium gazdasági erőforrásai.* Debrecen, 1995. 235.

³¹TÓTH, i. m., I., 29–30.

³²TÓTH, i. m., I., 54–55.

³³BARÁTH BÉLA LEVENTE: *Adattár Martonfalvi György peregrinus diákjairól.* Debrecen, 2001. (A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai, 3. k.)

³⁴Uo., 253.

³⁵BALOGH FERENC: *A Debreceni Református Főiskola alapítványi törzskönyve.* Debrecen, 1911. 29.

³⁶Uo., 305.

³⁷Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL HBML), Magisztrátusi jegyzőkönyvek. IV. A. 1011/a. 9. k. 228.

tallért,³⁹ Tiszavarsányi Dániel 100 tallért⁴⁰ kapott. Mások közvetlenül magányszemélyektől kaptak pénzt. Szokolyai Anderko István hidvégi Nemes János, illetve Nádudvari K. András pedig Király Anna, Bácsi János és Tiszta János támogatásával utazott külföldre.⁴¹ Hatvani Istvánról tudjuk, hogy 300 rénes forintot gyűjtött össze Debrecen város tanácsától, a debreceni gyülekezettől és a kollégiumtól még további 200 rénes forintot kapott.⁴² Sőt, miután úgy döntött, hogy Svájból Hollandiába megy folytatni a tanulmányait, Debrecen város tanácsa még 100 rénes forinttal támogatta. Utrechtbe 160 forintot, majd még 40-et küldtek neki, amit Dömjén Gergely ágens utalt el neki, hogy a könyveit kiválthassa.⁴³

A hollandiai egyetemek is biztosítottak különféle anyagi támogatást. Az egyik legszélesebb körű ellátást a leideni Staten College biztosította. Itt eredetileg csak hollandiai teológushallgatók tanultak,⁴⁴ majd csak a 17. század végétől kezdve nyitotta meg kapuit közép-kelet-európai diákok előtt is. 1681-től kezdve két helyet litván, 1700. május 14-től pedig további két helyet kaptak Nagy-Lengyelország és Poroszország egyesült evangélikus egyházának diákjai.⁴⁵ 1703-tól már több magyar is megfordult itt, de 1715-től rendszeresen részesültek erdélyiek ösztöndíjban, 1734-ig gyulafehérvár/nagyenyedi diákok, majd ettől az évtől kezdve kolozsváriak is kaptak még két helyet. Debrecen 1738. január 20-án próbált a diákjainak helyet szerezni.⁴⁶ Debrecennek a leideni szenátushoz és a rendekhez írt levele után Albertus Schultens professzor még egy emlékeztetőt is összeállított a magyar és erdélyi rendek helyzetéről, melyet 1738. október 21-én és 27-én adott át az egyetemi gondnokoknak,⁴⁷ de a kérésre nem érkezett pozitív válasz. Debrecen 1745. január 11-én megismételte a kérését, de ekkor is elutasító választ kapott.⁴⁸ Mégis volt debreceni diákja a Staten College-nek. Miután 1703-ban Henczidai Mátyás elhagyta a Staten College-t, Johannes Antonius Valesius nevét említik az iratok. Valesius cseh származású volt, Szakolcán született, de 1703. március 24-én a debreceni törvényeket írta alá.⁴⁹ Hat évvel később 1709. június 21-én⁵⁰ Leidenben magyar

³⁸MNL HBML IV. A. 1011/a. 17. k. 234.

³⁹Uo., 302.

⁴⁰Uo., 506.

⁴¹TtREKL II. 28. c. 1. Főiskolai tanárok névsora 1588–1791.

⁴²LÓSY-SCHMIDT EDE: *Hatvani István élete és művei 1718–1786*. Debrecen, 1931. 60–61.

⁴³Uo., 76–77.

⁴⁴Ahogy a hollandoknak, úgy felvételük után a Staten Collegeben tanult magyaroknak is esküt kellett tenniük, hogy csak teológiát hallgatnak. *Peregrinuslevelek. 1711–1750. Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak*. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 6. k. Szerk. HOFFMANN GIZELLA. Szeged, 1980. 99.

⁴⁵MOLHUYSEN, PHILIPP CHRISTIAAN: *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit*. 's-Gravenhage 1913–1924. V. 71–75.

⁴⁶Het Archief van Curatoren van de Leidsche Universiteit (a továbbiakban AC) Net-resolutiën. Nr. 32. 267.

⁴⁷Uo., 659–671.

⁴⁸AC Bijlagen tot de resolutiën, 1574–1811. Nr. 45. Miután Debrecen megismételte kérését, újabb emlékeztető készült a sárospataki, debreceni és marosvásárhelyi kollégium helyzetéről. Uo. 1745. április. 7.

⁴⁹*Intézménytörténeti források...*, 366.

⁵⁰AC, A2 680. Acta van het Collegie der Theologie Nr. 680. 633.

ösztöndíjas helyre vették föl, és az akták is gyakran magyarként említik, bár a beiratkozáskor Bohemus-nak nevezte magát.⁵¹

Harderwijkben a magyar diákok a Fraterhuis-ben kaptak ösztöndíjas helyet. Felvételükről először 1737. május 17-én rendelkeztek a kurátorok aktái.⁵² Az ellátást nyert két magyar diáknak évente 50 guldent biztosítottak. 1739-ig féléves ciklusban fizették a pénzt, majd egy 1739. június 16-án kelt határozat értelmében negyedévenként részesítették a diákokat ösztöndíjban.⁵³ Az ötven guldenes éves támogatást 1743. május 21-én a Nagyenyedi Kollégium kérésére még 25 gulddal megemelték, így az elkövetkező években összesen 75 guldent kaptak a Fraterhuis-ben lakó magyarok.⁵⁴

Öt debreceniről tudunk Harderwijkben, ebből hárman voltak a Fraterhuis ösztöndíjasai. A leghosszabb időt Nagykőrösi Úri János töltötte itt, aki már a beiratkozása előtt, 1750. szeptember 1-én ösztöndíjat nyert Harderwijkben,⁵⁵ és a számlák tanúsága szerint egészen 1756. június 9-ig itt tartózkodott.⁵⁶ Balogh Ádám 1757. augusztus 7-én iratkozott be, de számlát a nevére már június 1-től állítottak ki 1758. április 10-ig, sőt még ¼ éves ösztöndíjat, 18 gulden 15 stuivert is kapott Magyarországra való utazására 1758. április 10-én Van Westervelt kurátor tudtával.⁵⁷

Szalai Pál 1790. április 17-én iratkozott be, majd 1790. június 5-én azzal a kérelemmel fordult a szenátushoz, hogy tanulmányai folytatásához segítséget kapjon.⁵⁸ Június 9-én a kurátorok,⁵⁹ majd június 22-én a szenátus is azt a határozatot hozta, hogy Szalainak tanulmányai folytatására egy évre 100 guldent adnak (vagyis negyedévente 25 guldent fizetnek), az első kifizetésre pedig 1790. július 1-jén kerül majd sor, valamint a Fraterhuis-ben lakhat.⁶⁰ Szalai a számlák tanúsága szerint egy évig maradt Harderwijkben és ténylegesen csak 50 guldent fizettek ki neki.⁶¹

1753. február 27-én szintén szenátusi határozat alapján szerzett ingyen filozófiai doktori címet Nagykőrösi Úri János.⁶² Ugyancsak ő egyébként még kétszer részesült

⁵¹1709. február 26. ALB 809.

⁵²GldA 0013 Academie te Harderwijk, 2.1.2.2. Register van besluiten van de curatoren, 1688 október–1787, 266.

⁵³Uo., 273–274.

⁵⁴Uo., 329.

⁵⁵GldA 0013 Academie te Harderwijk 2.1.3.30. Rekeningen 25–46 van W. ten Holthe, 1728–1751.

⁵⁶GldA 0013 Academie te Harderwijk 2.1.3.35. Rekeningen 1–26 van R.C.W. de Wolff van Westerrode, 1752/1753–1777/78.

⁵⁷Uo.

⁵⁸GldA 0013 Academie te Harderwijk 2.2.1.56. Besluiten van de Academische Senaat, 1784–1796, 333.

⁵⁹GldA 0013 Academie te Harderwijk, 2.1.2.3. Register van besluiten van de curatoren, 1788–1799, 54–56.

⁶⁰GldA 0013 Academie te Harderwijk 2.2.1.56. Besluiten van de Academische Senaat, 1784–1796, 337–338.

⁶¹GldA 0013 Academie te Harderwijk 2.1.3.38. Rekeningen 1–10, 12–13, 19 en 24–30 van A.P. van Westervelt 1778/79–1807.

⁶²GldA 0013 Academie te Harderwijk, 2.2.1.54. Besluiten van de Academische Senaat, 1752–1766, 18.

a kurátorok anyagi támogatásában. Először 1753. június 13-án 100 guldent kapott, miután summa cum laude védte meg a filozófiai doktori értekezését, majd 1756. június 9-én 25 gulden egyszeri támogatásban részesült.⁶³

Szintén jelentős pénzügyi segítséget jelentett a diákoknak, ha a disputációik kiadását pénzzel támogatta az egyetem. Veszprémi Sámuel 1729. január 29-én 19 gulden 4 stuivert kapott, hogy Cremer professzor elnöklete alatt disputáljon, majd szintén ő részesült 16 gulden és 10 stuiverben Ens professzor elnöklete alatt folytatott disputációjáért 1729. március 21-én.⁶⁴ Néhány hónappal később a kurátorok jóváhagyásával Cremer professzornak fizetett az egyetemi oeconomus 36 guldent, melyből Veszprémi disputációjának költségét kellett fedezni.⁶⁵

Groningenben 1614-ben Groningen város és Ommeland tartomány rendjei döntöttek egy bursa „*beneficium mensa publica*” – tulajdonképpen a mai menza elődje – felállításáról, mely eredetileg 40 diákot látott el.⁶⁶ Ezt a számot 1628-ban 40-ről 60-ra emelték, ahol 30 hazai és 30 idegen (nem a városból és a tartományból származó) is étkezhetett,⁶⁷ majd az alumnusok számát 1673-ban a felére csökkentették.⁶⁸ A bursának megfelelő helyet találtak a Broederskerkhoff-on, ahol az egészen 1813-ig üzemelt.⁶⁹ Alapításakor a bursa nem volt teljesen ingyenes, csak az étkezések költségének felét állták, a következő évek határozatai viszont egyértelműen bizonyítják, hogy bizonyos számú diák teljesen ingyen étkezhetett (volle burse), míg mások fél áron kaptak ételt (halve burse). 1720. július 22-én a bursában étkezőket három asztalhoz osztották be. Az újonnan érkezetteket a legutolsó asztal legutolsó helyére rakták (itt kapták a legkevesebb támogatást) és innen lehetett feljebb jutni, vagyis több támogatást szerezni az étkezéshez. A diákok ekkor 60 guldent adtak egy évre, de egyszerre csak egy negyedévi étkezési díjat fizettek ki.⁷⁰ Mivel a szabad vagy félszabad asztal használata kiváltságnak számított, csak a legkiválóbbak nyertek erre lehetőséget, az alumnusokra vonatkozó törvények ezért félénként a bursát látogatók vizsgáztatását írták elő. A vizsgákat egészen 1673-ig rendszeresen meg is tartották, majd újból csak 1790-ben vezették be őket.⁷¹

⁶³GldA 0013 Academie te Harderwijk, 2.1.2.2. Register van besluiten van de curatoren, 1688 oktober–1787, 424. és 456.

⁶⁴GldA 0013 Academie te Harderwijk, 2.1.3.32. Bijlagen bij de rekeningen van W. ten Holthe, 1719–1730.

⁶⁵Uo. és GldA 0013 Academie te Harderwijk, 2.1.3.30. Rekeningen 25–46 van W. ten Holthe, 1728–1751.

⁶⁶Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven (továbbiakban RGCGA), Toegangnummer 47. Curatoren van de Groningse Universiteit, 2.1.3.35. Resolutiën rakende de provinciale burse, register van resolutiën der staten van Stad en Lande en het college van curatoren betreffende de burse, 1615. febr. 28.–1770. april 9.

⁶⁷Uo.

⁶⁸Uo., 1698. április 1.

⁶⁹JONCKBLOET, W. J. A.: *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen*. Groningen, 1864. 406–407.

⁷⁰RGCGA, Toegangnummer 47. Curatoren van de Groningse Universiteit, 2.1.3.9. „Resolutiën der heeren curatoren”, resolutiën van het college van curatoren, 1700. febr. 20–1750. mei 28.

⁷¹JONCKBLOET, i.m., 414.

További feltétele a szabad asztal használatának, hogy a bursa diákjainak az egyetemi törvények felolvasásakor jelen kellett lenniük, különben elvesztették kiváltságukat.⁷² Gyakran megvádolták a magyarokat, hogy ezt elmulasztották. 1749. október 29-én Török János debreceni diák két másik magyarral maradt távol.⁷³ 1658 és 1783 között 104 magyarországi diák kapott itt ellátást, ebből 33 volt debreceni.⁷⁴ Már az első bejegyzés is egy debrecenitől származott: Csedregi Péter szűkös helyzetéről panaszkodott a rektornak, aki végül a gondnokokkal folytatott tárgyalás után télire megadta a szabad bursa használatot, valamint egy heti pénzt rendelt neki.⁷⁵

Utrechtben 1722-ben született városi határozat⁷⁶ a magyarok anyagi támogatásáról, s először 1723-tól fizették ki a pénzt (300 gulden), ehhez járult még hozzá a tartomány is (450 majd 600 gulden).⁷⁷ A pénzüsszeget minden évben a teológiai kar kérte meg, de nem csak teológusok részesülhettek benne.⁷⁸ A diákok neveit az 1750-es évektől tüntették fel, többször a beiratkozás vagy az ösztöndíjban való részesülés időpontjával együtt. Utrechtben is több debreceni kapott ösztöndíjat.⁷⁹ Szintén itteni a Stipendium Bernardinum is, melyet 1761-ben

⁷²RGCGA, Toegangnummer 47. Curatoren van de Groningse Universiteit, 2.1.3.35. Resolutiën rakende de provinciale burse, register van resolutiën der staten van Stad en Lande en het college van curatoren betreffende de burse, 1615. febr. 28.–1770. april 9., itt: 1717. július 23.

⁷³Uo.

⁷⁴Csedregi Péter, Sallai Pál, Szilágyi Márton, Szőnyi István, Bölcskei Mihály, Veresmarti Mátyás, Bősházi János, Debreceni K. Benedek, Ráczkevi Márton, Thúri Sebestyén, Öri P. Péter, Gúti András, Negyedi Sámuel, Császári István, Maróthi György, Naszályi István, Liskai Miklós, Debreceni Király János, Debreceni János, Kalmár János, Patai János, Molnár Ferenc, Habokai Márton, Munkácsi István, Török János Ferenc, Szőnyi G. Mihály, Jenei Ferenc, Vásárhelyi Sámuel, Bojti Pál, Vecsei József, Pálos János, Sinai Miklós, Csernák László. BOZZAY RÉKA: Magyar diákok a groningeni bursában. *Emlékkönyv Barta János 70. születésnapjára*. Szerk.: PAPP IMRE, ANGI JÁNOS, PALLAI LÁSZLÓ. Debrecen, 2010. 131–139.

⁷⁵RGCGA, Toegangnummer 46. Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit, 2.1.1.2.16. 'Acta senatus academici', klad-resoluties van de senaat, 1651 aug. 25.–1671 aug. 17.

⁷⁶1721. május 5. *Resolutiën van de Vroedschap van Utrecht betreffende de Academie*. Kiad.: MIEDEMA, LUCIE. Utrecht, 1900. 200.

⁷⁷1720. március 6. Het Utrechts Archief (A továbbiakban HUA), 233 Staten van Utrecht, Tweede serie van de resoluties: 232. Nr. 67.

⁷⁸Két orvosról is tudunk: Borosnyai Pál (HUA 702-1 Stad van Utrecht, Minutenresolutie 123. Nr. 79., 81., 82.), Zoltány József (HUA 702-1 Stad van Utrecht, Minutenresolutie 123. Nr. 71.), akik azonban nem debreceniek voltak.

⁷⁹HUA 702-1 Stad van Utrecht, Minutenresolutie 123. Nr. 54-től 109-ig: 1750–1794 között: Cserei János, Soós Imre, Szalai István, Kádár János, Szilágyi István, Csepeli Ferenc, Bekes János, Veszprémi István, Kolorsányi János, Szentgyörgyi Sámuel, Somodi István, Szappanos Mihály, Farkas István, Polgári Mihály, Farkas István, Nagy Mihály, Tunyogi Mihály, Szikszai György, Bóka Sándor, Csernák László, Dobrai József, Fazekas János, Márialaky Dániel, Kiss Imre, Szondi György, Madas Sámuel, Szőke Mihály, Nagy Mihály, Árvay Pál, Szikszai Benjámin, Mándi József, Debreceni István, Konkoly Tege Mihály, Dömsödi Dániel, Técsi Miklós, Körösi János, Molnár József, Mándi József, Szabó József, Dósa Harcsa János, Ferenczi István, Petredi József, Szanai István, Göde István, Fodor András, Bányai János,

alapítottak, ebből is részesültek debreceniek.⁸⁰ Az ösztöndíjasok névlistájának összevetéséből úgy tűnik, hogy egy ember akár több forrásból is számíthatott támogatásra. A franekeri bursában, vagy mensa academicán 1774-ig 10, 15 majd a rendek kérésére 20 ember kapott naponta ebédet és vacsorát.⁸¹

A diákok jelentős része tanulmányai befejezése után hazatért. A többségük teológiai tanulmányaikból adódóan lelkészként helyezkedett el, néhányan szép karriert futottak be az egyházon belül, akár a legmagasabb tisztségig, a püspöki címig is vihették.⁸² A külföldi képzés nem titkolt szándéka volt a debreceni kollégium tanárainak kinevelése. A kora újkorban valamennyi későbbi professzora megfordult valamelyik hollandiai egyetemen.⁸³ Az orvostanhallgatók közül Herczeg János városi tanácsos lett, Pataki Sámuel lelkészként szolgált, a többiek feltehetőleg maradtak az orvosi hivatás mellett. Hollandiában jelentősebb pályát a debreceni (és a magyarországi) diákok közül csak Csernák László futott be, aki a deventeri illusztris iskolában lett a filozófia és matematika tanára.⁸⁴

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a debreceni diákok igen jelentős létszámban vettek részt a hollandiai peregrinációban, hiszen az összes beiratkozás közel egyharmada tőlük származott. Hazai jötevőik, valamint az

Ájler György, Kehi Mihály, Fodor János, Szilágyi János, Löcsö András, Benedek Mihály, Pálffy Ferenc, Nagy Mihály, Vadász Pál, Keresztesi József, Tamássa Ferenc, Szilágyi P. János, Nagy István, Osgyáni Pál, Kenéz Gergely, Kemenszki János, Blasek Mihály, Boros György, Mocsi János, Sági Sámuel, Péczeli Sámuel, Rétsey János, Galamb Zsigmond, Péczeli József, Szentesi Dániel, Keck Dániel, Fazekas András, Ormos József, Szentmiklósi Timót, Kállay János, Tóth Ferenc, Pethe Ferenc, Sátor János, Szalai István, Tóth Ferenc, Naszályi János, Török András, Szentes Sámuel, Musai János, Kovács József, Bodnár Nátán, Tarczali József, Szilágyi István, Maller Pél, Szathmári Dániel, Bartha György, Körtvélyesi Pálm Szabó Péter, Imre János, Gangol István, Bartha György, Bod Péter, Sári Mihály.

⁸⁰SCHINKELSHOEK, W.M.: *Was ist ein Name? Liste der Studenten aus der Pfalz und aus Ungarn, die mit Hilfe des Stipendium Bernardinum in Utrecht studiert haben (1761–1945)*, PDF, 2011. Bijlage bij academisch proefschrift. A debreceni diákok nevei: Polgári Mihály, Bóka Sándor, Csernák László, Dobrai József, Fazekas János, Márialaky Dániel, Kállai Imre, Dömsödi Dániel, Konkoly Tege Mihály, Dósa Harcsa János, Göde István, Ájler György, Szilágyi P. János, Szentesi Dániel, Kenéz Gergely, Péczeli Sámuel, Rétsey János, Fazekas András, Tóth Ferenc, Pethe Ferenc, Bartha György, Körtvélyesi Pál.

⁸¹Tiszáninnyi Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban TREL), Sárospatak; A XII/3613. Nr. 100. 1766. júl. 9. A bursáról bővebben lásd: POSTMA, FERENC: *Magyarok és a franekeri egyetemi oktatás. Debrecenről Amszterdamig. Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*. Szerk. PUSZTAI GÁBOR, BOZZAY RÉKA. Debrecen, 2010. 115.

⁸²Szilágyi Tönkö Márton 1699. szeptember 27-én. SZINYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. online kiadás: <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/sz/sz26642.htm> (hozzáférés dátuma: 2012. december 1.)

⁸³A tanárok életrajzát lásd: *A Debreceni Református Kollégium története*. Szerk. BARCZA JÓZSEF. Debrecen, 1988. vonatkozó fejezeteit.

⁸⁴Csernákrol bővebben: BOZZAY RÉKA: László Csernák (1740–1816) een Hongaarse hoogleraar in Deventer. *Lage Landen, Hoge Heuvels: Handelingen Regionaal Colloquium Neerlandicum*. Szerk. NOVAKOVIĆ-LOPUŠINA, JELICA-BRITKA, TAMARA-BUDIMIR, BOJANA-VUKOMANOVIĆ, LADA-CVETKOVIĆ, MIRKO. Belgrád. 2012. 425–433.

észak-németalföldi egyetemek, elsősorban az utrechti, jelentős anyagi támogatást nyújtottak egyetemi tanulmányaikhoz. Itthon megszerzett ismereteiket volt iskolájuk, egyházuk vagy városuk szolgálatába állították.